

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

**«ДОБРЕ ТАМ, ДЕ НАС НЕМА?
ФАКТОРИ, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПОВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН В УКРАЇНУ
НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАСВА ТА ЗАПОРІЖЖЯ»**

Студент: Мельник Артем
Наукова керівниця: Койдель Олександра

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2024

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП	4
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	5
АНАЛІТИЧНА РАМКА.....	9
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ	12
РЕЗУЛЬТАТИ	15
ВИСНОВКИ/ДИСКУСІЯ	26
ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	29
ДОДАТОК 1	31
ДОДАТОК 2	32

АНОТАЦІЯ

Проблема еміграції українців за кордон з кожним роком стає все актуальнішою. До початку повномасштабного вторгнення населення України налічувало приблизно 40 мільйонів людей. Нестача людей вже зараз приносить Україні непоправних збитків у багатьох сферах, і цей ефект буде посилюватися. Попри наявну велику кількість досліджень в цій сфері, наразі бракує даних які ж саме фактори впливають на рішення людей на повернення до батьківщини від людей які вже повернулися і живуть в Україні. Мешканці прифронтових міст стикаються з особливими проблемами при прийнятті рішень щодо повернення додому, такі як: інтенсивність обстрілів, нестача роботи, відсутність необхідної критичної інфраструктури та закриті навчальні заклади для дітей. У цьому дослідженні досліджуються фактори, що впливають на повернення українських громадян до Миколаєва та Запоріжжя, зосереджуючись на розумінні мотивацій зворотної міграції в регіонах, постраждалих від конфлікту. Моє дослідження ставить на меті дослідити які фактори вплинули на рішення людей щодо повернення до Миколаєва та Запоріжжя. Ключові висновки показують, що, хоча безпека є важливою, вона не є основним мотиватором. Респонденти сприймають поточну небезпеку як меншу порівняно з ранніми днями вторгнення, знаходячи її прийнятною. Економічні можливості стають вирішальними, коли заощадження вичерпуються, а підтримувати комфортний рівень життя за кордоном стає неможливим. Унікальна економічна ситуація через конфлікт, коли чоловіки не можуть покинути країну, ускладнює прийняття економічних рішень сім'ями, особливо жінками. Відсутність соціалізації та культурні відмінності між місцевими громадами за кордоном та українською культурою посилюють відчуття чужинця, що ускладнює інтеграцію в суспільство, яке не зазнало війни. Сімейні зв'язки є сильним мотиватором, але не переважають за інші фактори, причому емоційна та практична підтримка є вирішальною. Сильне почуття патріотизму та українська ідентичність змушує репатріантів відчувати відокремленість від тих, хто залишився в Україні, навіть коли вони надають допомогу з-за кордону. Отримані дані підкреслюють багатогранність зворотної міграції, на яку впливає поєднання особистих, економічних і соціально-політичних факторів. Дослідження наголошує на необхідності цілеспрямованої політики для задоволення складних потреб тих, хто повертається, забезпечуючи успішну реінтеграцію. Подальші кількісні дослідження могли б поглибити ці висновки, забезпечивши ширший аналіз у різних регіонах, що дозволило б зробити більш узагальнені висновки.

Ключові слова: зворотна міграція, повернення, ідентичність, безпека, соціалізація.

Кількість слів: 8352

ВСТУП

Сучасний світ переживає безпрецедентні зміни через глобальні виклики та кризи, які змінюють основні моделі міграції та повернення громадян на батьківщину. Україна, зокрема, стала одним зі свідків значного відтоку своїх громадян внаслідок економічних труднощів, політичної нестабільності та військових конфліктів, що розпочалися у 2014 році. Наперекір значним викликам, багато українців, які емігрували, залишаються глибоко пов'язаними зі своєю культурою та країною. Зараз, коли дозволяють обставини, вони розглядають можливість повернення на батьківщину. У цьому контексті вивчення факторів, що впливають на їхнє рішення про повернення, стає актуальним і важливим для розуміння ширших суспільних тенденцій.

Магістерська робота має на меті зрозуміти що спонукає людей, що втекли від війни на початку повномасштабного вторгнення росії повернутися в Україну. Ця робота зосереджена на двох містах — Миколаєві та Запоріжжі, які не лише значною мірою залучені до міграційних процесів, але й розташовані в безпосередній близькості до лінії фронту, що робить особливо цікавим дослідження причин, чому люди вирішують повернутися до цих міст. Ці міста відіграють важливу роль у соціально-економічному та культурному житті країни.

Завдяки цілісному підходу, що включає аналіз соціально-економічних, психологічних та культурних аспектів, дослідження має на меті визначити ключові стимули та бар'єри, які впливають на рішення про повернення. Особлива увага приділяється змінам у ставленні до еміграції та репатріації, що відбулися в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції, які посилили зв'язки між діаспорою та батьківщиною.

Дослідження спирається насамперед на якісні методи, зокрема, на глибинні інтерв'ю, щоб забезпечити всебічне розуміння теми. Такий якісний підхід дозволяє дослідити не лише очевидні, але й глибинні, часто складні мотиви, які спонукають мігрантів розглядати можливість повернення.

Таким чином, робота має на меті визначити та проаналізувати основні чинники, що формують умови та перспективи повернення українців з-за кордону, підкреслюючи актуальність цих висновків у контексті сучасних демографічних викликів. Зосередження на якісному аналізі, зокрема через глибинні інтерв'ю, дає змогу більш детально розглянути особистісні та емоційні виміри, що впливають на рішення мігрантів про повернення.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Вивчення міграції, як внутрішньої в Україні, так і міжнародної, привернуло значну увагу науковців, особливо у світлі нещодавніх військових дій у регіоні. Автори (Rostetska, Shvets, Іkiv, 2023) та (Prashizky, 2023) надають всебічний огляд цієї динаміки, що слугує фундаментальною основою для розуміння багатогранних наслідків міграції, спричиненої конфліктом в Україні.

У цьому дослідженні подано загальний огляд української міграції як всередині України, так і за кордоном, яка привернула значну увагу науковців, особливо через недавні військові дії в регіоні. Автори (Rostetska, Shvets, Іkiv, 2023) пропонують комплексний огляд міграційної динаміки, яка є фундаментальною основою для розуміння багатогранних наслідків спричиненої конфліктом міграції в Україні. Європейські країни, які прийняли значну кількість українських біженців, стикаються з соціально-економічними проблемами в інтеграції цих груп населення. Попри те, що цей приплив створює труднощі, він також позитивно впливає на розв'язання проблеми нестачі робочої сили в Європейському Союзі, підкреслюючи подвійний вплив міграції. Автори (Prashizky, 2023) стверджують, що війна в Україні зумовлює необхідність розробки нових інструментів регулювання як національного, так і глобального міграційного процесу та вимагає нової парадигми глобального економічного розвитку.

Однак, хоча це дослідження окреслює ширші міграційні тенденції та соціально-економічні ландшафти приймаючих країн, які змінюються, воно не заглиблюється в конкретні мотиви мігрантів чи умови, за яких вони вирішили б повернутися в Україну. Підкреслюється необхідність інноваційних підходів для ефективного управління цими переміщеннями, забезпечуючи належне задоволення як потреб мігрантів, так і можливостей приймаючої країни. Хоча дослідження (Sirkesi, 2022) стверджує що одним з головних чинників міграції українців, стало гостинне ставлення держав поруч. Українці найбільше емігрували до Німеччини та Польщі, але щодо ставлення до українців в інших країні та чи змінюється воно з часом, це питання варто перевірити, бо досвід інших національностей в імміграції є відмінним від нашого. Зокрема зображення чеченців як терористів та злочинців (Levin, 2006) в глобальному інформаційному полі

Натомість інші дослідники (Go'mez-Estern, 2013) фокусуються на наративах як інструментах у конструюванні ідентичності мігрантів. Вони допомагають поєднувати особисті та культурні аспекти життя, надаючи сенс життєвим переломним моментам. Це особливо спостерігати в контексті українського народу, який переживав декілька хвиль національного піднесення у 2014 році після Революції гідності та у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення. Інше дослідження (Adema, Aksoy, Giesing, Routvaara, 2023) підтверджує думку щодо важливості ідентичнісного фактора. Менше ніж 10% українських біженців висловили бажання назавжди оселитися за кордоном. Час, проведений за межами України, не зменшує їхніх намірів повернутися,

хоча і сприяє збільшенню частки зайнятих біженців. Ідентичнісний аспект є важливим для розуміння мотивації повернення громадян, але він не може бути єдиним. Це залишає прогалину в розумінні інших індивідуальних причин та обставин, які впливатимуть на рішення українських мігрантів повернутися додому, що є вирішальним для розробки цільової політики та механізмів підтримки репатріації.

Робота як спосіб утримання сім'ї, це той фактор який складно недооцінити. Дослідження (Сологуб, 2024) вказують що наявність швидкого працевлаштування є одним з ключових параметрів. Не дивлячись на те що ринок праці в Україні вже відновився (Дячкіна, 2024) в порівнянні з лютим 2022 року, але у зв'язку з бойовими діями та нерівномірною економічною активністю в регіонах, ринок пропонує майже вдвічі більше вакансій на заході країни та в п'ять разів менше у прифронтових містах. Поки дослідники не приділяли достатню увагу опитуванням людей з прифронтових регіонів, якісницьких досліджень теж не вдалося знати. Тим стає ще цікавіше дослідити мотивацію щодо роботи в жителів цих регіонів і наскільки вагомим для них є даний фактор. Інші дослідження дають нам протилежні висновки, (Naas, Fokkema, Fihri, 2015) теорія яка працювала раніше (структурна інтеграція через участь у ринку праці, освіту та підтримку економічних та соціальних зв'язків з країнами прийому не має значного впливу на наміри повернення) більше не має такий великий вплив як раніше.

Спираючись на дослідження (Cohen, 1989), ми досліджуємо еволюцію міграційної політики від перших повоєнних років до 1970-х років. Спочатку мігрантів цінували насамперед за їхню роль як трудового ресурсу, що підтримував економічне відновлення та зростання. Однак, коли мігранти почали відстоювати свої права, вони створили складнощі, які поставили під сумнів політику урядів приймаючих країн.

У контексті України ці історичні уроки є особливо актуальними. Оскільки Україна прагне сприяти поверненню своєї діаспори, вона стикається з викликами, подібними до тих, з якими історично стикалися інші нації. Метою реінтеграції українських репатріантів є не лише зміцнення національної робочої сили, але й полегшення соціально-економічного тиску, що виникає через розпорошеність населення. Проте, як свідчать історичні прецеденти, процес реінтеграції пов'язаний з певними проблемами, зокрема, із забезпеченням прав репатріантів та сприянням їхньому плавному переходу назад в українське суспільство. Цей зв'язок між історичними та сучасними питаннями міграційної політики створює комплексне підґрунтя для вирішення сучасних міграційних викликів та формулювання стратегій, які враховують як уроки минулого, так і сучасні реалії. Також варто взяти до уваги, що з плином часу мотиви людей для міграції значно змінилися із розвитком технологій. Тому дане дослідження потребує оновлення та переосмислення чинників які впливають на повернення.

У своєму дослідженні (Schon, 2018) вивчає, як цивільні особи вирішують, коли залишати свої домівки під час конфліктів, стверджуючи, що час міграції часто не має прямого зв'язку з випадками насильства. Натомість він припускає, що на рішення про

міграцію суттєво впливають ширші міркування, зокрема очікувані ризики та соціально-економічний статус.

Провівши понад 170 структурованих інтерв'ю з сирійськими біженцями в Туреччині, (Schon, 2018) виявив, що особи, які не були безпосередніми свідками насильства, схильні мігрувати раніше, ніж ті, хто був свідком насильства. Це свідчить про те, що міграційні рішення можуть бути випереджувальними, заснованими на очікуваних майбутніх ризиках, а не на безпосередніх загрозах. Дослідження дає розуміння стану людей під час міграції і як це може відобразитися на поведінці людини та рішення імміграції. Цікаво буде порівняти мотивації людей щодо повернення залежно від періоду знаходження в прифронтовому місті та відповідно насильства якого вони переживали.

У статті (Jefferson Institute, 2009) економічні фактори, що впливають на міграцію, аналізуються в контексті Грузії, підкреслюючи роль конкуренції на ринку праці. У цьому дослідженні підкреслюється, що після міграції грузинських біженців відбулося посилення конкуренції працевлаштування за кордоном, що суттєво вплинуло на міграційні моделі.

Хоча така загострена конкуренція за роботу є важливим мотиватором зворотної міграції, важливо зазначити, що подібні дослідження в Україні не проводилися. Вивчення цієї прогалини може дати важливе розуміння того, як подібні економічні умови можуть вплинути на рішення українських мігрантів повернутися, наголошуючи на необхідності розуміння впливу можливостей працевлаштування на динаміку міграції.

У дослідженні (Beehner, Collins, Ferenzi, Person, Brantly, 2018) роль кібервійни та пропаганди в сучасних конфліктах, особливо російсько-української війни, висвітлюється. Дослідження показує, як перебування в неправильному інформаційному полі може вплинути на процеси прийняття рішень, наприклад повернення на батьківщину. Це актуально в Україні, де російська пропаганда має значний вплив на українців. Важливо зрозуміти, як пропаганда вплинула на потенційних респондентів, оскільки це допомагає виявити, як дезінформація та кібертактика впливають на рішення щодо міграції.

Дослідження (Garcés-Masareñas, Penninx, 2016), (Dustmann, Bentolila, Faini, 1996) та (Kaа, 2017) про політику щодо мігрантів у європейському контексті, наголошуючи на різноманітності та проблемах у створенні послідовної політики щодо мігрантів у всьому світі. Беручи до уваги український контекст, а саме те що більшість мігрантів це жінки віком від 35 до 44 років (Вишлінський, Михайлишина, Самойлюк, Левченко, Мироненко, Томіліна, 2024). Має сенс робити акцент саме на потребах цієї цільової аудиторії. Дослідження (Sacchetti, 2016) розкриває проблеми з якими стикають жінки при поверненні до Косово з Європи. Велика увага приділяється психологічним проблемам та гендерною дискримінацією. Приклад Косово є доволі унікальним при

порівнянні з українками які емігрували. Унікальна ситуація із закриттям кордонів для чоловіків в Україні могла змінити потреби та проблеми з якими стикаються жінки.

Автори (Garcés-Mascreñas, Penninx, 2016) зосереджуються на аналізі політики інтеграції мігрантів, підкреслюючи важливість впровадження цієї політики на різних рівнях і визнаючи різноманіття попереднього досвіду мігрантів. Вони вказують на невідповідність між політичними рамками та фактично впровадженими заходами, відзначаючи розрив між сформульованою політикою та реальними подіями в приймаючих країнах. Цей аналіз має вирішальне значення для розуміння того, як політика може суттєво відрізнятись не лише між країнами, але й у різних регіонах однієї країни, що глибоко впливає на досвід мігрантів.

З іншого боку, (Кауа, 2017) обговорює формування міграційної політики в Європі, де міграція часто розглядається як загроза безпеці. Цей популістський підхід, поширений у багатьох політичних дискурсах, відвертає увагу від конструктивних рішень та політики інтеграції, загострюючи виклики інтеграції та сприяючи ксенофобії та расизму. Висновки свідчать про те, що зображення мігрантів як антигромадян може суттєво перешкодити їхній асиміляції, особливо якщо вони не мають уже існуючих зв'язків у громаді, таких як друзі чи родина в новій країні.

Обидва дослідження підкреслюють, що наразі в усьому світі не існує стабільної політики щодо мігрантів, і ця політика може змінюватися з коливаннями політичних сил у Європі. Кожна країна повинна самостійно приймати рішення щодо такої політики, виходячи зі своїх національних інтересів, що призводить до великої варіації досвіду мігрантів та успіху інтеграції. Ці висновки можуть слугувати цінною основою для рекомендацій щодо змін політики після дослідження, зокрема щодо адаптації до унікальних викликів, з якими стикаються українські мігранти залежно від місця призначення.

Отже, з огляду на відсутність досліджень, які б фокусувались на мотивації людей щодо повернення до прифронтових міст з безпечного середовища, варто дати відповідь на питання:

Які фактори впливають на повернення громадян в Україну, а саме до прифронтових міст?

АНАЛІТИЧНА РАМКА

Концептуалізація основних змінних.

Основною метою дослідження є пояснити які фактори приливають на повернення громадян, а які ні. З огляду на літературу важливе місце при імміграції посідає ідентичність, можливість працевлаштування, сприятливе економічне становище, соціалізація в новому оточенні та безпека.

Поняття ідентичності може трактуватися людьми абсолютно по різному, і вкладати відмінні сенси у це слово. Тому важливо прояснити що мається на увазі коли ми говоримо про ідентичність людини.

Ідентичність – це те як людина визначає себе, тобто як вона сприймає себе в контексті особистих характеристик, соціальних ролей, культурних цінностей, переконань та відносин з іншими людьми (Go'mez-Estern, 2013). Це поняття тісно пов'язане з терміном соціалізації, але на рівень вище. Ідентичність формується під впливом багатьох факторів, включаючи сім'ю, соціальне оточення, культуру, особистий досвід та індивідуальні характеристики. Часто в українському побуті люди ставлять знак дорівнює між просто поняттям ідентичності та української ідентичності. Тому важливо при опитуваннях давати людям простір на відповідь на це запитання.

При тривалому знаходженні поза звичайним оточенням, в нашому випадку за кордоном, у людей з'являється почуття туги за домом. При цьому різні люди можуть відчувати тугу за різними речима. Це може бути як фізичний будинок в якому вони жили, так і коло спілкування якого вони позбулися. Важливо зрозуміти на що люди звертають увагу в першу чергу та чи посилювалася в них туга за домом з плином часу.

Теоретична рамка

Це дослідження має на меті дослідити чинники, що впливають на повернення громадян України на батьківщину, зокрема у міста: Миколаїв та Запоріжжя. Теоретична основа для цього дослідження ґрунтується на попередній літературі про міграцію, ідентичність та соціальну інтеграцію, щоб зрозуміти складну взаємодію факторів, які спонукають до рішення повернутися.

Ідентичність і почуття приналежності

Ідентичність відіграє вирішальну роль у дослідженнях міграції, слугуючи мостом між особистим і культурним вимірами. Згідно з (Go'mez-Estern, 2013), наративи міграції відіграють важливу роль у конструюванні ідентичності шляхом переплетення особистого досвіду з культурним контекстом. Це дослідження розглядає ідентичність не просто як статичне поняття, а як таке, що розвивається, на яке впливають різноманітні соціальні та культурні фактори. Почуття туги за рідним домом тісно пов'язане з ідентичністю, часто посилюється з часом і змушує людей повертатися до своїх коренів.

Економічна спроможність

У дослідженнях міграції економічні фактори постійно виділяються як важливі детермінанти зворотної міграції. (Сологуб, 2024) та (Дячкіна, 2024) підкреслюють важливість можливостей працевлаштування та економічної стабільності для впливу на рішення про повернення. Здатність забезпечити стабільну та добре оплачувану роботу в Україні порівняно з економічними перспективами за кордоном відіграє ключову роль. Унікальна економічна ситуація через триваючий конфлікт, коли чоловіки не можуть залишити країну, переважно обираючи нелегальну роботу за кордоном для уникнення походів до центрів комплектування, додає ще один рівень складності, впливаючи на економічні рішення сімей і особливо жінок.

Безпека

Відчуття безпеки на батьківщині істотно впливає на зворотну міграцію. Коливання прямих загроз помітно впливають на рішення щодо повернення. Іноді мають місце бути й непрямі загрози. Наприклад затягування військової допомоги іноземними державами, може спровокувати прориви на фронті, таким чином перетворюючи непряму загрозу на пряму. Але так чи інакше абсолютна безпека у воюючій країні може бути виключені. А отже важливо дослідити де проходить ця червона лінія при якій людина б не повернулася додому. Це також узгоджується з (Schon, 2018), який припускає, що на рішення щодо міграції часто впливають ширші міркування щодо очікуваних ризиків, а не безпосередніх загроз.

Сімейні фактори

Сім'я є сильною емоційною прив'язкою для людини. Але іноді це може бути й негативним фактором при перебуванні за кордоном. Через те що в стресових ситуаціях люди інстинктивно об'єднують в групи, але при довготривалому проживанні це може провокувати сутички, якщо люди не жили до цього разом. На це слід звернути особливу увагу, оскільки дуже часто українці які виїхали за кордон оселялися в іноземних сім'ях. Важливо дослідити які умови проживання були за кордоном в порівнянні з рідною оселею

Соціальна інтеграція та капітал

Соціальна інтеграція, або здатність реінтегруватися в місцеву громаду, має вирішальне значення для повернення мігрантів. Проблеми адаптації до нового соціального середовища та тяга до знайомих соціальних мереж і культурних практик значно впливають на рішення повернутися. Дослідження має на меті зв'язати роль соціального капіталу, включаючи існуючі соціальні зв'язки та підтримку громади, у сприянні успішній реінтеграції.

Аналітична структура

Аналітична основа цього дослідження базується на взаємодії між такими ключовими факторами:

- **Ідентичність і туга за домом (X1)**
- **Економічна спроможність (X2):** стабільність економічних можливостей.
- **Безпека та безпека (X3):** зменшення загроз, пов'язаних із конфліктом.
- **Сімейні фактори (X4):** потреба у возз'єднанні сім'ї та підтримці.
- **Соціальна інтеграція (X5):** можливість реінтеграції в місцеву спільноту

Залежною змінною (Y) у цьому дослідженні є рішення повернутися в Україну.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ

В емпіричній частині дослідження взяли участь респонденти з двох міст: Запоріжжя та Миколаїв. Я увійшов в поле дослідження і набрав учасників через свої соціальні зв'язки та соціальні мережі, репости колег та родичів. Для збору даних я проводив напівструктуровані інтерв'ю. У кожному місті було визначено п'ять-шість людей для проведення інтерв'ю. При обиранні людей я намагався диференціювати їх за віком, щоб якомога більше вікових категорій я зміг опитати.

Опитник інтерв'ю був мінімально скоригований на основі першого інтерв'ю та рекомендацій мого наукового керівника. Опитник містив такі основні запитання, які є найбільш прийнятними для отримання відповідей на запитання дослідження (повний опитник можна подивитись у додатку 1):

- Розкажіть трохи про себе, ваш вік, рід діяльності, де народилися, чи жили колись за кордоном тривалий час, сімейний статус.
- Як довго ви живете в Миколаєві/Запоріжжі, чи маєте тут родичів?
- Яким був Ваш досвід за кордоном? (робота, умови проживання, новини)
- Ви прийняли рішення повертатися, як і коли це відбулося?
- Як багато ваших родичів/рідних повернулося, що їх стримує?
- За яких інших обставин Ви б прийняли рішення залишитись закордоном подовше/іммігрувати?
- Що для Вас означає бути українцем?

Я провів одинадцять інтерв'ю протягом 22-29 квітня 2024 року. З огляду на те всі респонденти проживали в Миколаєві або Запоріжжі та неможливість дослідника їздити поміж містами для проведення інтерв'ю, вони проводилися через Zoom у зручний для респондентів час і місце. Інтерв'ю тривали від сорока п'яти до ста чотирнадцяти хвилин, середній час інтерв'ю склав сімдесят чотири хвилини. Перед початком інтерв'ю я інформував учасників про мету дослідження принципи анонімності та конфіденційності, добровільності участі в дослідженні, а також про право учасників не відповідати на запитання та вийти з будь-якого етапу інтерв'ю, відповідно до розробленої інформаційної згоди. Я отримав усну згоду учасників на участь у дослідженні, запис інтерв'ю та використання відповідей і цитат учасників для аналізу та поширення результатів на анонімній основі. Точка насичення була досягнута на восьмому інтерв'ю.

Таблиця 1. Анонімний список респондентів								
Номер інтерв'ю	Місто	Вік (рокі в)	Сімейний стан	Рід діяльності	Час перебування до виїзду за кордон (тижнів)	Країна	Час перебування за кордоном (місяців)	Тривалість інтерв'ю (хвилин)
1	Миколаїв	41	Одружена, є діти	Домогосподарка	4	Болгарія-Румунія	12	52
2	Миколаїв	49	Одружена, є діти	Підприємиця	4	Австрія	7	63
3	Миколаїв	49	Не одружена, є діти	Фармацевтична сфера	24	Німеччина	6	53
4	Запоріжжя	33	Одружена, є діти	Контент-менеджер	1	Польща	4	45
5	Запоріжжя	37	Одружена, є діти	Юрист	2	Польща	4	104
6	Миколаїв	48	Не одружена, є діти	Еколог	8	Польща	10	114
7	Запоріжжя	47	Одружена, є діти	Підприємиця	10	Велика Британія	23	86
8	Миколаїв	36	Одружена, є діти	Підприємиця	2	Румунія	18	65
9	Миколаїв	59	Не одружена, є діти	Медичний представник	2	Швейцарія	9	79
10	Запоріжжя	21	Одружена, є діти	Волонтерка	2	Польща	3	52
11	Запоріжжя	48	Одружена, є діти	Психолог	3	Польща	18	103
Середнє значення		~ 42					~ 10	~ 74

Кожне інтерв'ю було транскрибоване та позначене відповідним номером. Упередженого ставлення вдалося уникнути, так як дослідник не знав цих людей до безпосередньо самого інтерв'ю. Для контент-аналізу даних я використовувала комп'ютерну програму MAXQDA 24. Контент-аналіз Кодування було проведено методом індуктивного кодування, тобто набір кодів виходив із даних самих інтерв'ю. Я обрав саме такий метод (а не дедуктивний метод) бо я не хотів іти суто структурованими питанням впродовж всього інтерв'ю, і дозволити респондентам розповісти про свої враження, почуття та рефлексії повною мірою, сконцентрувавшись на глибині їхніх відповідей та рефлексій (Hsieh, Shannon, 2005). Безпосередньо речення або врази з інтерв'ю кодувалися методом ціннісного кодування. Такий вибір методу був зумовлений прагненням зрозуміти цінності, ставлення та переконання респондентів. Постійно порівнюючи частини та сегменти коду між собою, я спробував побудувати зв'язки між ними, які класифікували досвід прийняття рішення про виїзд за кордон та життя в іншій країні та повернення до України (відкрите кодування? Певно це треба буде прибрати). Далі я зосередився на відмінностях у сприйнятті життя за кордоном від людей які не потребували матеріальної допомоги та людей яким була необхідна матеріальна допомога для продовження життя за кордоном. Також я помітив

деякі відмінності в сприйнятті людей які мали другу половинку за кордоном або похилих родичів та ті які не мали.

Фінальний аналіз даних підтвердив важливість глибокого розуміння індивідуальних мотивацій та обставин, які впливають на рішення мігрантів повернутися в Україну чи залишитися за кордоном. Результати показали, що особистісні відмінності, соціально-економічний статус, наявність сім'ї або значущих зв'язків суттєво впливають на ці рішення. Це підкреслює важливість персоналізованого підходу в політиці повернення та необхідність враховувати широкий спектр факторів при плануванні підтримки мігрантів для забезпечення їхньої успішної інтеграції та задоволення їхніх потреб у цьому процесі.

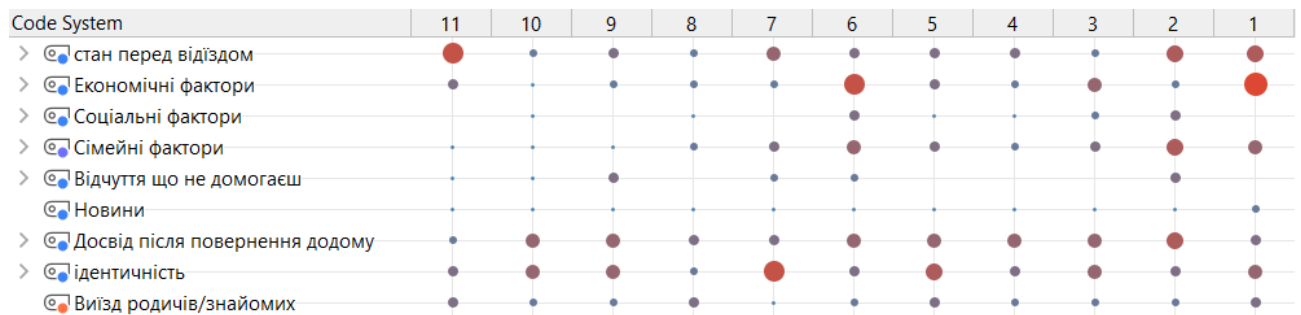
РЕЗУЛЬТАТИ

В результаті дослідження було виявлено п'ять основних тем щодо повернення:

- 1) Безпека
- 2) Економічна спроможність
- 3) Сімейні фактори
- 4) Соціалізація
- 5) Патріотизм / Ідентичність

Ці теми візуально представлені в Схемі 1 нижче.

Схема 1. Частота вживання факторів повернення серед різних респондентів

1. Безпека

Безпека стала критично важливим фактором у процесі прийняття рішень щодо повернення людей в Україну. Оскільки Запоріжжя та Миколаїв знаходяться безпосередньо неподалік від лінії зіткнення, то назвати ці міста безпечними – дуже важко. Тому в процесі інтерв'ю я намагався з'ясувати чи правда фактор безпеки є настільки важливим як нам каже література.

Всі українці які виїхали, отримали неприємний досвід від російської агресії, респонденти розповідали про перші дні війни, описуючи деталі небезпеки з якими вони стикались:

6 «Боялися, боялися прильотів по будівлі»

5 «Бо було дуже страшно, бо ми ж взагалі тут поруч ну нас дуже, дуже поруч. Тобто було страшно було невідомо. Ну, ми не знали, що буде далі»

4 «було в шо ті ми просто нас будинок знаходиться біля двох військових частин і складу припасів»

3 «Я була тут, коли взагалі там по скільки то там по 40 по 100 ракет випускали за вечір за ніч ну за добу»

1 «Там, де дім, там почалося дуже близько, стояли всі гради, оце от все в нас обстрілювали»

7 «Відкривалися всі вікна розбилися. Все розбивалося, квіти попадали з підвіконь. Ну це була дуже жахливо»

Важливо додати що для частини людей фактор безпеки, тобто загибелі, був менший ніж страх потрапити в окупацію:

8 «У мене ще двоє дітей, і тому я дуже сильно боялася потрапити в окупацію. Якщо чесно, це був найбільший такий страх»

2 «Это наверное самый большой страх в моей жизни что Николаев оккупируют»

9 «Поряд з будинком дитяча обласна лікарня онкологія і прольоти були саме там біля церкви прилетіли цьому це буквально там 200 там 300 метрів від нашого будинку, того і було дуже сильно чуть. Звичайно, було таке я не скажу не приховую, що мені було страшно, мені дійсно було дуже страшно, тому в той момент. Ну і. Уявити собі, що вони зайдуть? Ну для мене слово окупація це взагалі ну не прийнятно.»

Цей страх можна пояснити неприйняттям людьми того, що інші вирішують, у якій країні їм жити. Також цікаво простежити, як люди сприймуть цей страх після повернення додому, оскільки безпосередня загроза окупації відсутня. Крім того, масштабних обстрілів міст, який спостерігався на початку вторгнення, більше немає, хоча потрібно враховувати ситуацію в кожному конкретному місті. Деякі люди повідомили, що відчували більший страх під час повернення, особливо під час обстрілу в жовтні 2023 року.

10 «Я приїхала й почалася повна жесть. Я не знаю, я такого не чула з початку війни тоді був боже. То був місяць жовтень, коли просто почало прилітати по цивільних будинках... Я тільки встигала дивитися на ці будинки, коли була поряд з ними ну, то було просто..»

Уявлення людей формуються завдяки порівнянню з першими днями вторгнення. На основі цього порівняння вони формують своє відчуття безпеки. Якщо нинішня ситуація помітно краща, ніж на початку вторгнення, вони вважають її відносно безпечною. Однак ситуація, коли над містом летять ворожі ракети та безпілотники, аж ніяк об'єктивно не може вважатися безпечною.

5 «Думати про те, що можеш загинути, мабуть, вже не думаємо якось ну, тому що якщо це постійно думати, то, мабуть, вже можна з розуму зійти. Тобто так страшно, кожного дня страшно кожної ночі страшно, але. Але ми вдома ми

допомагаємо нашим захисникам. Що можемо — робимо, робимо — що можемо. І просто живемо, насолоджуємося. Кожним днем живемо як останній день. Навчилася цінувати багато речей, які раніше, не цінували.»

Свою роль відіграє і звикання до життя у прифронтовій зоні. Знову ж таки, це в контексті порівняння з першими днями вторгнення. Спочатку люди відчували паніку та невпевненість. Зараз вони адаптувалися до нинішніх реалій і вірять, що гірше не буде, принаймні в найближчій перспективі.

4 «Страшно буває. Ну от мабуть там коли по будинкам гатили тоді теж було страшно, а от взагалі я спокійно на ці обстріли реагую. Знаєте, ми кажемо Запоріжжя, що мабуть, всі ті, хто залишився, це Запоріжжя. Вони десь для себе прийняли, що можливо в твої будинок, але всі ми маємо надію, що не в наш будинок.»

5 «Приїхала додому в ту ніч як раз, як ми приїхали, були знатні в нас тут вибухи дуже, дуже страшно було, а були дуже страшні вибухи, але ми були вдома і наразі в мене діти тут краще сплять під вибухи, ніж в Польщі, бо в Польщі їм дуже не вистачало тата і тата і дому, і все одно ну ти просто. Ну якщо ти любиш свою країну, я ж кажу місто там, де живеш місце там, де ти живеш тому ми повернулися.»

Значною мірою на безпекову ситуацію повпливав й відвоювання Херсону українськими військовими. Бо тепер росіяни вже не мають змоги обстрілювати Миколаїв тими засобами які використовували раніше. Що суттєво впливає на інтенсивність обстрілів та часу на реагування на потенційну небезпеку містянами.

1 «Вплинуло те, що по перше у вересні відійшли вони від Херсону, це також ніби здалося менш опасна в місті.»

2 «То так, якщо б, наприклад, Херсон не звільнили, то ми скоріш за все досі жили б там Закарпатті або повернулись би назад у Відень»

6 «пам'ятаєте осінь двадцять другого, була трохи така ейфорійна штука. Звільнили Херсон. Миколаїв обстріляний першу половину року наразі трохи відчув тишу. Ну то я ж бачу що тривоги менше. Вже С300 не достають з Херсону»

9 «звільнили Херсон і перестали обстрілювати саме касетними оцими ті, що найбільше шкоди завдавали»

2. Економічна спроможність

Ще одним вагомим фактором, що впливає на повернення українських мігрантів, є економічні можливості. Можливість отримати стабільну та добре оплачувану роботу в Україні є головною проблемою для багатьох, хто розглядає можливість повернутися. Економічні можливості, наявні в Україні порівняно з тими, що є за кордоном, можуть

значно вплинути на рішення. Мігранти часто порівнюють переваги повернення з потенційними економічними проблемами, з якими вони можуть зіткнутися, включаючи наявність роботи, рівень заробітної плати та загальний економічний клімат. Рішення повернутися значною мірою залежить від впевненості в економічній стабільності та здатності підтримувати чи покращувати свій рівень життя. Порівнюючи якість життя, важливо розрізняти позитивну та негативну мотивацію. Маючи позитивну мотивацію, люди вважають, що жити в Україні краще або доступніше.

2 «Мой бизнес тут начал работать в Николаеве... рынок начал работать, при чем начали как бы по чу-чуть платить аренду. Люди сами ну не полностью там какой-то мизер ну я насково ничего не просила»

При негативній мотивації людина звертає увагу на погані економічні обставини за кордоном:

8 «Я нічого не скажу, але дуже маленька зарплата і. Ну вони мені не підвищували. Коротше, і то вони мене офіційно оформили на мінімалку, це 350 доларів і ще 100 доларів доплачувати в конверті»

6 Якщо би я знімала би так, так. Тобто основна так би проблема, яка зараз відкриває. Ну вже основне я так розумію основне питання. А один працюючий. Не може забезпечити 2 непрацюючих

1 «Дійсно румунські румунська влада, вона там придумала оцей. Вимовити програму нову, а вона його оновила. Це було оновлення в травні 23 року і головною умовою було те, що ми маємо стати на центр зайнятості. Ми встали всі бабуся, дідусь, я мама, а проте. Вони не надали жодних нормальних місць роботи»

5 «І тебе тут тільки чоловік, то це дуже накладно за сімейним бюджетом, тому що потягнути сплачувати квартплату і їжу і все, все. Якщо там було потрібно. Навіть там дуже дорогий проїзд, ну там дорого, тобто ну то таке ну не кожна українська родина може собі дозволити таке.»

Важливо підкреслити унікальну економічну ситуацію, про яку не згадується в жодній із розглянутих літературних джерел. Російсько-українська війна, найбільша в цьому столітті, поставила нові виклики щодо міграції. Чоловіки не можуть вільно покинути країну через обов'язок захищати державу. Отже, жінки, які мають дітей, можуть утримувати лише себе, маючи обмежені можливості забезпечити своїх дітей. Спочатку під час вторгнення жінки отримували виплати, достатні для життя без роботи. Однак з часом системи багатьох країн унеможливили такий сценарій.

6 «Тобто основна так би проблема, яка зараз відкривається... один працюючий, не може забезпечити 2 непрацюючих»

Однак така ситуація не стосується всіх респондентів. Деякі особи мали добре оплачувану роботу за кордоном, або підтримка з боку приймаючої країни була достатньою для комфортного існування без необхідності працювати.

7 «Це теж це дуже, дуже гарна праця, коли ти береш собаку і отримуєш 13 фунтів за годину. І розумієш Артем 13 фунтів погуляти з собакою в лісі, котрий просто тут олені бігають і я гуляю ще тобі 13 фунтів платять.»

Навіть якщо люди мають фінансові можливості продовжувати жити за кордоном, це не обов'язково означає, що вони почуваються там комфортно, навіть якщо їхні родичі поруч. З часом ця ситуація може фактично підвищити рівень незадоволеності через сімейні непорозуміння або конфлікти з приймаючою стороною.

3. Сімейні фактори

6 «Три господині на кухні теж ні до чого хорошого не доведуть»

6 «Я навіть побачила радість в очах, коли я повідомила, що я купила білети до Львова.»

10 «Мало того, що в них квартира, в них ще двоє дітей. Я була у кімнаті з дітьми. Це був отакий переворот і ще завели kota. І я була за старию.»

9 «Я стільки років жила, сама я теж звикла, ну будь ти собі хазяйкою. Скажемо так. І там у дочки я не відчувала то.»

Ці цитати описують почуття дискомфорту перебування в чужій родині. Хоча учасники інтерв'ю заявляли про вдячність та доброзичливість щодо людей які погодились прийняти їх.

10 «Я цією вчителькою дуже добре спілкувалася, вона була моя шкільна мама, я з нею завжди була в школі із її дітьми. Я також знайомий, тому, що її донька старша. Вона навчалася в нашій школі, а молодшого сина я ще десь садок водила. Так що ну нам було комфортно, тому ми да, ми були знайомі ще добре.»

4 «А прийняли дуже гарно, вони прийняли як ну, ну, як дочку з онуком, кажемо. Так виділили нам другий поверх, живіть, все ми вас забезпечуємо, ми були в шоці, тобто нам дуже пощастило.»

Сімейні фактори відіграють значну роль у рішенні повернутися в Україну. Для багатьох мігрантів бажання возз'єднатися з членами родини є переконливим мотиватором. Основні міркування включають добробут літніх батьків, освітні можливості для дітей та наявність структур підтримки в Україні. Емоційна та практична підтримка, отримана від близькості до членів родини, часто може переважити інші матеріально-технічні чи економічні міркування. Це особливо актуально для розділених сімей, де жінки відчують глибоку тугу за своїм подружжям.

2 *«А десь липень, на початку липня їздила до той, ну той подруги із Закарпаття на тиждень і приїхав до мене мій чоловік. Ну у нас там була здибанка, бо він тут сидів Миколаєві, вже ну...»*

4 *«дзвонила чоловіку, я там кожній там тиждень, я хочу додому, чи можна вже повернемось?»*

4 *«Я не в своєму ліжку, я не зі своїм чоловіком, не зі своїм котом, коли приїхала в Запоріжжя, я стала спокійно»*

5 *«Я просто, по-перше хотіла до чоловіка.. дуже багато випадків, що сім'ї розвалилися родини. Розлучилися і тому. Я цей момент. Я його, мабуть, розглядала не в плані того, що, я просто його оцінила, чому так стається»*

Тривала розлука з чоловіком змушує жінок усвідомлювати свою незалежність, як фінансову, так і психологічну. Вони пристосовуються до життя без подружжя. І навпаки, чоловіки теж звикають до нового розпорядку дня. Якщо період розлуки надто тривалий, ці сім'ї можуть не витримати навантаження, навіть якщо жінки та діти повернуться в Україну.

Окрім сімейних факторів, необхідно також враховувати роль соціального капіталу та соціалізації. Процес асиміляції в новому суспільстві є болісним для багатьох, і не кожен може змінити свої звичаї та культуру, проживши значну частину життя в Україні.

4. Соціалізація

6 *«Проявлятися різниця менталітету, різниться від цього нікуди не дітисся. Різниця в. вихованні... ну терпіти можна було, але коли нав'язують занадто так активно, ну це вже важко.*

5 *«Ну нам ніхто не казав, ніхто жодним чином не виганяв нас навпаки навіть намагалася лишити, але все одно у них є своя родина, у них є свої якісь порядки»*

Соціалізація, або здатність реінтегруватися в іноземну соціальну тканину, також є ключовим фактором у прийнятті рішення про повернення. Для багатьох мігрантів зв'язок з українською культурою, громадою та способом життя відіграє вирішальну роль. Легкість, з якою вони можуть реінтегруватися у свої місцеві громади та налагодити соціальні зв'язки, впливає на їхню загальну задоволеність життям. Такі виклики, як культурна реадаптація та пошук спільноти зі спільним досвідом і цінностями, є важливими міркуваннями для мігрантів, які повертаються.

Окрім труднощів соціалізації, багато людей відчувають себе чужинцями у своїй новій спільноті. Хоча приймаюча сім'я може бути привітною, це не означає, що всі місцеві жителі поділяють однакові почуття. Цей ефект має тенденцію посилюватися з

часом. У перші тижні після вторгнення іноземці підтримували та допомагали. Проте з часом їм стало некомфортно перебувати в оточенні біженців з України чи людей, які не розмовляють їхньою мовою.

8 *«Місцевим не подобалося, що ми не можемо вивчити мову, що типу вже пройшов цілий рік, а ви досі о ти тут нічого не розумієте і інший ритм життя, навіть заважає все, навіть фактично там навіть інша кількість вихідних днів. Вона уже заважає тобі, здається, що ну, нащо там робити День Святого Андрія, наприклад, вихідним, навіщо це?..»*

5 *«Тобто вони не спілкуються, у них немає оцих, як у нас там неділя субота люди спілкуються смажать шашлик, ти чуєш якийсь галас, там такого взагалі немає. Там завжди тиша, нікого, ні музики немає, ні якихось компаній немає...тобто так, щоб вони спілкувалися, я жодного разу не бачила, взагалі не бачила.*

При переїзді також важливо враховувати масштаб міста, в якому люди звикли жити. Якщо вони все життя прожили в місті й почуваються там комфортно, то їм, природно, буде неприємно жити в селі. І навпаки, селянин у зрілі роки ніколи не почуватиметься в місті як вдома; такий рух завжди буде вимушеним, і цей дискомфорт посилюється з часом. Кожен день люди сумують за звичним спілкуванням з іншими людьми та побутом.

6 *«Вона мені вже сказала, коли ми туди їхали, а тепер не лякайся, ми їдемо високо, високо в гори в абсолютно без цивілізації, але там вас чекають»*

Попри помірний рівень соціалізації люди продовжують спостерігати та дивитись новини в Україні. При цьому не у всіх людей знижується тривожність коли немає загрози своєму життю та дітей. Через знаходження в іншому середовищі відчуття страху за родичів посилюється.

7 *«Я не відключала сигнали тривоги, це дуже їх дратувало, коли воно в Запоріжжі сигнали тривоги, це ну кожен час у нас тривога, тривога, тривога. Ну ти можеш сам подивитись, що тривога Запоріжжі вона не закінчується. Вона якщо закінчиться, то вона через 5 хвилин вона знову починається. Але я кажу, ну, я не можу відключити, тому що там мої рідні. Я не можу не знати, що як, я постійно дивилась цих всіх блогерів, я хотіла почути щось для себе, таке обнадійливе і я хочу тобі сказати, коли я приїхала в Україну, я їх вже не дивлюсь, тому що я тут»*

10 *«в першу ж ніч, коли я там читала, у мене спрацював цей додаток тривога, що у Запоріжжі повітряна тривога. Всі ж підскочили в Польщі, що це таке, всі ж прибіжали до моєї кімнати і кажуть мені. Так ти сюди приїхала, все ти видаляєш цей додаток, поки ти тут, ти видаляєш його. Мені довелося видалити цей додаток. І я якось трошки морально почала відходити, але все ж таки я моніторила новини, плюс я зідзвонювались постійно там, кожна повітряна тривога, або коли я читаю, що вибухи у Запоріжжя я на телефоні зі своїми, важко було відійти від новин..»*

Крім того, існує значний розрив між українцями за кордоном, які, всупереч тому, що перебувають у безпечному середовищі та бажають допомогти Україні, виявляються обмеженими роботою та сімейними зобов'язаннями. Участь у громадських заходах на підтримку України чи зборі коштів за кордоном не повністю пом'якшує їх почуття безпорадності.

Інтерв'ю показало, що люди відчували глибоке відчуття відстороненості від ширшої боротьби за перемогу, навіть коли підтримували військових фінансово з-за кордону.

5. Ідентичність

6 «було трошки шкода, що я нічим не могла з тієї сторони допомагати. Бо, в нас же не було, ну безготівкових рахунків, не було. Тобто я навіть нічого не могла переказати. Ну як, донатів я тоді робити не могла. Тобто я перед від'їздом все, що в мене було на картках і ще залишалися із зарплати, все розкидала по донатах і все. А тобто ну. Було шкода, бо я ж бачу, що там збирається, там збираються, там збирають. Було шкода...»

9 «Всі свої збереження, які в мене були. Я тільки шукала де які донати, кому там я переправляла, кому 5000, кому 2000, кому 1000 поки ну була надія, що я буду працювати, то тут я трошки призупинила, коли я зрозуміла, що я залишилась без роботи»

Люди хотіли бути якомога ближче до надання допомоги нужденним, допомоги армії, підтримки тих, хто цього потребує. З часом люди почали сумувати за домівкою, це почуття не пояснювалося жодними раціональними факторами. Деякі респонденти, попри те, що вони не потребують жодної допомоги за кордоном, мають гарний фінансовий стан і мають місце, де жити скільки завгодно безкоштовно, відчували те саме, що й ті, хто постали перед фінансовими труднощами за кордоном.

Патріотизм і глибоко вкорінене почуття національної ідентичності часто змушують мігрантів повертатися в Україну. Душевна прив'язаність до рідного краю, бажання сприяти його розвитку та процвітанню є потужними мотиваторами. Повернення розглядається як обов'язок або спосіб підтримати національну стійкість перед обличчям зовнішніх викликів. Гордість і відданість майбутньому нації керують їхнім рішенням, роблячи патріотизм важливим емоційним та ідеологічним фактором у процесі зворотної міграції.

7 "Але це моє я не можу знаходитись в Англії, радіти там знаєш сонцю, там цвітінню дерев їли там. Я не можу коли тут моя країна гине»

6 «це країна, яку я ну не проміняла би, мабуть. Навіть на саму ідеальну. Це практично така штука я навряд чи собі уявляю, як би я себе почувалася комфортно, в будь-якій іншій країні. Тому, що для мене Україна це, перш за все люди, яких я спостерігаю останні 10 років саме 10 років. Тому, що для мене Україна почалася 10 років тому. Тому, що я бачила, як моя мама 10 років тому всю зиму простояла на майдані. І от Україна для мене почалася тоді.»

4 «Я зрозуміла, що я хочу робити щось корисне не тільки для своїх рідних і близьких, а й для суспільства, для. Для людей хочуть змінити щось в місті на краще. Ну. Тому. Я хочу жити тут в Україні, Запоріжжі.»

Під час одного з інтерв'ю жінка зауважила, що для неї важливо щоб її діти розмовляли на українській мові. Через те, що її молодший син, під час перебування у Польщі, почав забувати українську мову.

11 «Дитина почала забувати українську мову між собою спілкувалися. Часто російською, тому що в Запоріжжі ну до війни. Ну російською більше спілкувалася і. І нас сином говорять російською ми то сином, то так то так, а вони от якось російського і наші діти ж вони ж з ким спілкувалися найчастіше між собою. І значить, мій син. Тут російська польська в школі. Все. Українська. Він став ми з таким трудом писали ці контрольні, тому що він став літери українські забувати слова українське забувати все, да ну він просто не чув ну. Ну тільки в книжках читав їй все вживу, він її не чув. І. Мені стало якось страшно.»

Частина людей які проходили інтерв'ю згадували про ситуації в їх сім'ї чи з ними особисто коли українська мова піддавалася тиску і вони були змушені переходити на російську. Щоправда, такі ситуації відбувалися за часів радянського союзу.

9 «стосовно мови це було ну. Свідоме рішення починається з 14 року. Тож я була двомовною, як і більшість із нас. Хоча я виросла у селі, вчилася в українській школі. Потім мене примусили говорити російською в Запоріжжі, в інституті перелаштовуватись. Потім, коли я приїхала в Миколаєві, стала жити. Звичайно, я говорила російською на роботі, а дома українською і довгий час я була двомовною, тому я потім в якийсь період часу. Коли оце все почалося, я сказала собі стоп, а це моя рідна мова. Я спілкуюсь і думаю українського, чому я мушу підлаштовуватися під російськомовних, переходити на російську?»

11 «Брат прабабусі, дядько Андрій. Так і так стишували голос і казали, що він був за вільну Україну, тому він втік. Ну емігрував ще в 20 роки значить. І там один, два листа зміг написати і все, потім переписка обірвалася і ніхто не знав де він, і що там далі з ним яка доля, але всі цю історію так пошепки розказували»

Відчуття після повернення

Ми визначили фактори, які впливають на рішення повернутися в Україну. Однак не менш важливо зрозуміти, чи виправдалися очікування людей щодо життя в країні, яка переживає активну фазу війни.

Перша емоція, яку відчують респонденти, це полегшення. Усвідомлення повернення додому є надзвичайно важливим. Люди повертаються туди, де вирости та соціалізувалися.

4 «І я наступний день сіла і поїхала кататись по місту на велосипеді. Це було, ну так моторошно, коли їдеш купу військових з автоматами, всі об'їжджають, а ти переляканий, але мабуть, тиждень 2 ми адаптувалися, потім знаєте всюди добре, але дома навіть стіни лікують дома, все-таки краща і там постійно було в Польщі. Як би добре до нас не відносились, але я не вдома»

2 «Счастливой меня не было никого, я приехала домой и легла свою кровать. Там вонючая вода из крана, меня вообще не растроивала.»

1 «Мені вдома зручніше, ну не знаю. Я розумію, що це моя квартира, що це моє все моє.»

Крім того, важливо розглянути, як люди реагували на виклики інфраструктури у своїх рідних містах. У Миколаєві досі немає надійного водопроводу, і обидва міста мають проблеми з електропостачанням. Всупереч на ці труднощі, люди адаптувалися, і ці виклики не викликають негативних емоцій, це стало новою нормою. Здається, терплячі ці незручності, люди відчують, що беруть активну участь у боротьбі за свою країну, яка їх об'єднує.

5 «Якщо йде урок у дитини, починається тривога в Запоріжжі... і школа просто ну в нас переривається уроки, і ми сидимо, і ми всі чекаємо відбою»

3 «зараз хоч якась вода є от за питною входимо щось купуємо, щось набираємо з джерел безкоштовно те, що от надає місто тут набурили свердловини от і вода людям роздається от просто безкоштовно»

2 «Очень много точек выдачи воды по сей день, потому что вода техническая из крана.»

8 «Ну тобто були моменти, коли люди, прям там, ходили, машинами привозили... по декілька годин в чергах і боялися, що ті черги не розстрілювали. То це звісно, да. Але зараз в принципі більш ніж комфортно нормально»

Але деякі респонденти заявляли про незручності щодо соціальної інфраструктури та безвідповідальність влади щодо цього питання. Через це люди не можуть повертатися до своєї роботи, і відповідно погіршується економічне становище людини.

5 «Наразі я не працюю, тому що в місті Запоріжжі не працюють садочки на школи. Залишати дітей немає можливості ні з ким, уроки задають кожного дня. Тому наразі я сиджу вдома, але хочу дуже хочу повернутися до своєї діяльності, тому чекаю, доки закінчиться війна, скажемо так.»

Було досліджено можливі мотивації людей залишитись жити за кордоном. Цікаво що до вторгнення люди не розглядали взагалі переїзд до іншого міста чи країни. Але після вторгнення люди вже так радикально не налаштовані, хоча і мотивації кардинально змінились.

2 «Самый большой страх в моей жизни что Николаев окупируют. Я еще когда сидела в Вене, самое страшное, это самый большой кошмар был, что мне некуда будет возвратиться»

1 «Якщо б мені вистачало грошей, була б робота, то, мабуть і залишилась.»

8 «Це можливо, якби в мене була там трічі більша зарплата, наприклад, я тоді подумала, ну тобто якби у мене була ще змога там оплатити няню»

9 «Мене нічого не втримало б там. Тому я не знаю, що мене могло там втримати»

Мотивації родичів та знайомих залишитись за кордоном

Також респонденти з якими проводили інтерв'ю розповідали про родичів та знайомих які виїхали за корон. Важливо зазначити що переважна більшість з них залишилась проживати за кордоном та не збирається повертатися. Це люди які не були прив'язані роботою в Запоріжжі та не мали там власного житла.

5 «є багато дівчат, які розлучення вони поїхали з дітьми туди їх тут нічого не тримає, в них тут нічого немає, тобто в них немає ні власного житла, ні якихось перспектив з роботи. Чоловіки в них тут немає. Ну, тобто їй сюди повертатися. Ну якщо вони не хочуть жити зі своїми батьками, буває ж таке, що? Батьків немає, то їм немає сенсу, вони всі виїжджають туди і шукають кращої долі.»

4 «Так як до неї приїхав чоловік, він там знайшов роботу, потім зайшов кімнату і їх забрав, і вони там знайшли роботу, віддали малого дитячий садочок, і там, якби живуть ну і повертатися не планують, тому що їхні всі родичі залишились на окупованих територіях. Свого житла в них немає. Вони знімали в Запоріжжі квартиру, тому вони вирішили почати нове життя там. І, наскільки я знаю, вони не планують повертатись.»

ВИСНОВКИ/ДИСКУСІЯ

Це дослідження проливає світло на складні та нюансовані чинники, що впливають на рішення громадян України повернутися на батьківщину, особливо зосереджуючись на містах Миколаєві та Запоріжжі. Дослідження виділило п'ять основних факторів: безпека, економічні можливості, сімейні міркування та соціалізація, причому патріотизм також відігравав значну роль у процесі прийняття рішень.

Результати дослідження дають важливе уявлення про динаміку зворотної міграції, підкреслюючи важливість економічних можливостей як чинника, що впливає на рішення про повернення. Хоча безпека залишається проблемою, багато мігрантів були готові прийняти ризики, вважаючи відсутність загрози окупації достатньою. Вони поверталися не тому, що відчували себе в безпеці, а скоріше зважували переваги повернення з потенційними економічними проблемами на батьківщині.

Сімейні зв'язки стали потужним мотиватором, який часто перехиляв терези на користь повернення, тоді як фактори соціалізації, включаючи здатність реінтегруватися в місцеві громади та підтримувати культурні зв'язки, також відігравали вирішальну роль. Почуття патріотизму та національної ідентичності було глибоким емоційним рушієм, який спонукав багатьох повернутися, особливо в умовах безперервного конфлікту.

Проте це дослідження має обмеження через його якісний характер, що значною мірою покладається на інтерв'ю, які можуть не повністю відобразити настрої широких верств населення або тих, хто живе в інших регіонах чи обставинах. Хоча результати дають глибоке розуміння індивідуальних мотивів і обставин, вони не є універсальними. Розмір вибірки та методологічний підхід, хоча й достатній для пошукових досліджень, припускають, що подальші кількісні дослідження можуть збагатити ці висновки, потенційно призвівши до більш повного розуміння моделей зворотної міграції.

З наукової точки зору, це дослідження робить внесок у дискурс про міграцію та повернення, оскільки в ньому конкретно розглядаються фактори, які мотивують людей повертатися під час конфлікту, а не після його завершення. Воно дає цінну інформацію про те, чому люди вирішують повернутися у відносно небезпечні, навіть за українськими стандартами, регіони. Це дослідження висвітлює унікальне поєднання особистих, економічних і соціально-політичних факторів, що впливають на ці рішення, пропонуючи нюансоване розуміння зворотної міграції в контексті активної війни.

Для майбутніх досліджень було б корисно досліджувати ці фактори в кількісній структурі, що дозволило б провести ширший аналіз у різних регіонах і потенційно призвести до більш узагальнених висновків. Такі дослідження могли б допомогти політикам краще зрозуміти потреби та очікування мігрантів, що повертаються, сприяючи більш цілеспрямованій підтримці та ефективним стратегіям інтеграції,

зрештою посилюючи політику, пов'язану з міграцією та поверненням у районах, уражених конфліктом.

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Результати цього дослідження пропонують ряд змін у державній політиці для покращення ситуації для мігрантів, які повертаються, та забезпечення їх успішної реінтеграції в українське суспільство.

Розширення економічних можливостей має вирішальне значення для реінтеграції тих, хто повертається. Політики повинні зосередитися на створенні робочих місць, особливо в прифронтових містах. Це може включати стимулювання підприємств до відкриття діяльності в цих регіонах через податкові пільги та субсидії, пропонування програм навчання для підвищення кваліфікації репатріантів та розвиток інфраструктурних проєктів, які створюють робочі місця та покращують умови життя.

Хоча безпека не є основним мотивом для повернення, вона залишається істотним фактором, що викликає занепокоєння. Державна політика має зосередитися на посиленні місцевих заходів безпеки у прифронтових містах. Удосконалення систем раннього попередження та навчання з цивільної оборони допоможуть мешканцям почуватися більш захищеними. Крім того, краща координація з міжнародними партнерами забезпечить постійну підтримку та ресурси для місцевих зусиль із забезпечення безпеки.

Соціальна інтеграція життєво важлива для добробуту людей які тривалий час перебували за кордоном. Політика має сприяти реінтеграції осіб, які повернулися, у місцеві громади шляхом підтримки діяльності з розбудови громади та соціальних заходів. Надання послуг психологічної підтримки допоможе репатріантам впоратися з емоційним стресом, пов'язаним із поверненням у зону конфлікту. Крім того, сприяння культурним програмам, які зміцнюють почуття української ідентичності та згуртованості громади, буде корисним.

Сімейні міркування є сильним стимулом для повернення. Державна політика повинна бути зосереджена на створенні програм возз'єднання сімей, щоб допомогти репатріантам повернути членів своїх сімей додому. Надання фінансової підтримки для новостворених сімей полегшить тягар тих, хто повертається. Реалізація освітніх ініціатив для забезпечення доступу дітей до якісної освіти та можливості безперешкодної інтеграції в місцеву шкільну систему також є важливою. Крім того, критично важливим є часткове відновлення соціальних послуг по всій Україні. Дистанційне навчання в школах не тільки негативно впливає на якість навчання, але й заважає одному з батьків вийти на роботу.

Державна політика може краще підтримувати складні потреби тих, хто повертається, забезпечуючи їх успішну реінтеграцію та сприяючи загальній стійкості та розвитку України. Подальші кількісні дослідження могли б поглибити ці висновки, забезпечивши ширший аналіз у різних регіонах, що дозволило б зробити більш узагальнені висновки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Anna Prashizky, 2023 «Living in limbo": Digital narratives of migrants fleeing Russia after the Russian invasion of Ukraine»

Armağan Teke Lloyd, Ibrahim Sirkeci, 2022, «A Long-Term View of Refugee Flows from Ukraine: War Insecurities and Migration»

Ayhan Kaya, 2017, «Migration Debates in Europe: Migrants as Anti-Citizens»

Beatriz Macías Go´mez-Estern, 2013, «Narratives of migration: Emotions and the interweaving of personal and cultural identity through narrative»

Blanca Garcés-Mascareñas and Rinus Penninx, 2016, «Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors»

Christian Dustmann, Samuel Bentolila and Riccardo Faini, 1996, «Return Migration: The European Experience»

Hein de Haas, Tineke Fokkema, Mohamed Fassi Fihri, 2015, «The determinants of return migration intentions among Moroccan migrants in Europe»

Hsiu-Fang Hsieh, Sarah E. Shannon, 2005, «Three Approaches to Qualitative Content Analysis»

Jefferson Institute, 2009, [«Migration Refugees and IDPs»](#)

Joop Adema, Cevat Giray Aksoy, Yvonne Giesing, Panu Poutvaara, 2023, «The Effect of Conflict on Ukrainian Refugees’ Return and Integration»

Justin Schon, 2018, «Motivation and opportunity for conflict-induced migration: An analysis of Syrian migration timing»

Lionel Beehner, Liam Collins, Steve Ferenzi, Robert Person, Aaron Brantly, 2018, «Analyzing the Russian Way of War: Evidence from the 2008 Conflict with Georgia»

Mariah Levin, 2006, «Chechen Migration and Integration in Ukraine»

Robin Cohen, 1989, «Citizens, Denizens and Helots: The Politics of International Migration Flows in the Post-War World»

Sandra Sacchetti, 2016, «Assisted “voluntary” return of women to Kosovo Rhetoric and reality within the framework of development»

Svitlana Rostetska, Svitlana Shvets, Oleh Ilkiv, 2023, «Formation of a new paradigm of global political and migration processes under the influence of military activities in Ukraine»

Анастасія Дячкіна, 2024, [«Ринок праці: яких спеціалістів шукають і де пропонують найбільші зарплати»](#)

Володимир Вахітов, Наталія Заїка, 2024, [«Шлях додому: хто з українських біженців та мігрантів планує повернутися»](#)

Гліб Вишлінський, Дарія Михайлишина, Максим Самойлюк, Єлеазар Левченко, Олександра Мироненко, Марія Томіліна, 2024, [«Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження»](#)

Ілона Сологуб, 2024, [«Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців»](#)

ДОДАТОК 1

Опитник

Перед інтерв'ю представляюся, пояснюю цілі дослідження та мій інтерес. Далі розповідаю текст з інформаційної згоди.

1. Розкажіть трохи про себе, ваш вік, рід діяльності, де народилися, чи жили колись за кордоном тривалий час, сімейний статус.
2. Як довго ви живете в Миколаєві/Запоріжжі, чи маєте тут родичів?
3. Ви тимчасово виїжджали за кордон після повномасштабного вторгнення.
  - Яким був Ваш досвід за кордоном?
  - Чи змінювали Ви місця проживання за кордоном, чому, які були умови для проживання?
  - Чи працювали?
  - Якщо так, що це була за робота, чи задовольняли Вас умови праці?
  - Чи ви дізнавались новини про Україну, що саме Ви хотіли знати?
  - З яких джерел?
4. Ви прийняли рішення повертатися.
  - Як і коли це відбулося?
  - Можете згадати, як ви прийшли до такого рішення?
  - Що вас спонукало повернутися?
  - Як ви готувалися їхати?
  - Чи було щось, що вам важливо було знати про умови в місті до повернення? (отут спитати про умови, чи вони їх перевіряли, чи задумувалися, чи збирали інформацію...)
  - Чи були у вас очікування або й страхи по поверненню?
  - Як ви відчували себе по поверненню, чи виправдались Ваші очікування?
  - Яке ставлення було у ваших близьких коли ви повернулись із закордону?
  - Чи задовільну зараз умови в яких ви проживаєте, чи вони кращі ніж були у вас за кордоном, якщо ні, то наскільки для вас важливі умови перебування та робоча інфраструктура, доступ до води тощо?
5. Як багато ваших родичів/рідних повернулося, що їх стримує?
6. За яких інших обставин Ви б прийняли рішення залишитись закордоном подовше/іммігрувати?
7. Що для Вас означає бути українцем?

ДОДАТОК 2

Інформаційна згода

Дякуємо за вашу згоду взяти участь у нашому інтерв'ю.

Метою цього інтерв'ю є збір інформації для мого дипломного дослідження на тему "фактори, які впливають на повернення громадян прифронтових регіонів", що допоможе мені розуміти та визначити ключові чинники, які впливають на рішення людей щодо повернення до своїх регіонів.

Інтерв'ю триватиме приблизно півтори години та буде проводитись тут, на платформі Zoom. Я попрошу Вас відповісти на ряд питань, які стосуються факторів, які вплинули на ваше рішення про повернення додому.

Ваша участь є цілком добровільною. Ви можете відмовитися від участі в будь-який час без будь-яких наслідків.

Я гарантую, що всі ваші відповіді будуть конфіденційними. Інтерв'ю буде записано лише з вашого дозволу, і всі дані будуть анонімізовані перед подальшим аналізом. Ніхто, крім мене, не матиме доступу до інформації про ваші відповіді.

Ви даєте згоду на аудіозапис вашого інтерв'ю.

Результати інтерв'ю можуть бути використані в наукових публікаціях, презентаціях та інших наукових матеріалах. Особиста інформація буде виключена з усіх звітів і публікацій, щоб забезпечити вашу анонімність.

Якщо у вас виникнуть питання про вашу участь в інтерв'ю, будь ласка, зверніться до мене за телефоном, електронною поштою або будь-яким іншим зручним для Вас способом.

Якщо ви не розумієте умови вашої участі й не погоджуєтесь брати участь на зазначених вище умовах, будь ласка, скажіть про це.

Дякую за вашу участь.